

Hoe het Nationaal Museum Kiev de revolutie overleefde

‘BANG VOOR ALLES EN BANG VOOR NIEMAND’

Het Nationaal Museum van Oekraïne in Kiev aan het Maidan-plein ligt half februari letterlijk in de vuurlinie tussen aanhangers en tegenstanders van de regering en de oproerpolitie op hun bordes. Om het museum en de collectie te beschermen blijven directeur Mariia Zadorozhna en haar collega's overnachten in ontruimde tentoonstellingszalen. Twee maanden later blikt zij via een e-mail-interview terug, in een steeds verder verbrokkelend vaderland.

Op 19 februari besluit Mariia 'Masha' Zadorozhna (38), directeur van Nationaal Museum van Oekraïne in Kiev, de collectie iconen, Oekraïense barokschilderijen en vroeg 20e-eeuwse avant-garde kunst geen seconde in de steek te laten. Haar collega's tonen zich solidair en blijven ook. De ontruimde, dennengroene en karmijnrode tentoonstellingszaal op de begane grond wordt een week lang commandocentrum en slaapzaal. Brandblussers onder handbereik. Gebarricadeerde vensters tegen de rondvliegende brandbommen en verdwaalde kogels direct rondom het museum. Als het buiten even rustig lijkt, lapt iemand provisorisch de ramen en dweilt de vloeren. Alles om te voorkomen dat neerddarrelend roet door de kieren en gaten neerslaat op de iconen, die nagelvast aan de muur hangen.

Zadorozhna: 'Je museum laat je toch niet zomaar in de steek? De gevel alleen al is een historisch monument. Onze beslissing te blijven was net zo onvoorspelbaar en spontaan als de Revolutie. Wat de demonstranten of de politie gingen doen, bleef onduidelijk. Dan weer leek de ene partij te "winnen", dan weer de andere. Geen peil op te trekken. We besloten daarom maar op de zaken vooruit te lopen. Als je zelf in het museum blijft, zie je met eigen ogen wat er gebeurt en kun je sneller actie ondernemen dan wanneer je dat vanuit huis moet regelen. Dat gaf ons

een zekere kalmte en discipline. Het scheelt ook dat hulpdiensten en de brandweer ons bijstonden om overwogen beslissingen te nemen. Met de oproerpolitie was afgesproken dat noch demonstranten, noch zichzelf bij ons naar binnen mochten. Ach, misschien was onze aanwezigheid volkomen nutteloos geweest wanneer het museum uiteindelijk toch was aangevallen...'

Het Ukrainsky Dom (Oekraïne Huis) wordt op de 19e februari wél bestormd. In dit pand zijn het Historisch Museum van Kiev en voormalig Sovjet Museum gehuisvest.

Museummedewerkers posten elkaar via de Facebook-pagina van ICOM Ukraine instructies en verslagjes; een selectie:

'Het ondenkbare gebeurt. We zijn omringd door Maidan-activisten. De museumcollectie wordt gegijzeld. De situatie kan ieder moment escaleren. Demonstranten forceerden de deuren. Ze zijn al in het depot en breken daar kisten open.'

'Politie buiten – 15 graden onder nul – probeert met ijswaterkanonnen stenengooiers en plundersaars weg te spuiten.

'Iedereen is geagiteerd. We vroegen de mensen dringend de ruimtes te verlaten – "het is hier namelijk een museum!" Toen gingen ze uiteindelijk toch weg.'

Ondertussen is bij de Nationale Bibliotheek van het Parlement en het Instituut voor de Kunsten en Letteren een noodhospitaal ingericht.

Waarvoor vreesden jullie in het Nationaal Museum het meest?

Zadorozhna: 'De onstabiele situatie maakte dat we bang waren voor alles en toch bang voor niemand. Het Historisch Museum van Kiev is aangevallen, omdat daar de politie zat. Ons grootste probleem was dat we echt midden in de vuurlinie lagen. Toen de politiebusjes in brand stonden, dachten we – opgelucht – dat het ergste wel voorbij zou zijn, maar dan kreeg de politie een bakstenenregen en molotov-cocktails over zich heen die zij beantwoordde met lichte granaten. Enzovoorts. Eigenlijk wist je vaak niet wie wat tegen wie gebruikte. Bij een tijdelijk staakt-het-vuren waren we

VAN LINKS NAAR RECHTS

- Tentenkamp van de politie bij de museumtrappen, februari 2014.
- Voor het museum schiet de oproerpolitie met bevrozend water, februari 2014.
- Museummedewerkers van het Nationaal Museum, Kiev, februari 2014.
- Ontruimde tentoonstellingszaal, februari 2014.
- Oleksandrija: pro-Oekraïne demonstranten bij omgetrokken Lenin-beeld.

weer op onze hoede vanwege de rokerige noodkeukentjes in de straten in de buurt. Via de sociale media gingen geruchten over verdwijningen en martelingen. Af en toe klonk een schot. Zo'n situatie maakt je hyper.

Al lagen we onder vuur, bedreigd zijn we nooit. We moesten met beide partijen op goede voet blijven om het gebouw en de collectie te beschermen. Daarom las je op Facebook ook die neutraliteitsverklaringen van "het museum in conflictsituaties" en onze eis dat iedere partij de veiligheid van het erfgoed zou garanderen. Of er gestolen kunst gesmokkeld is? In ieder geval niets uit onze collectie. Verder waag ik mij liever niet aan speculaties.

We waren wát blij toen de politie haar kampement op onze trappen afbrak en alles voorbij was. Toen Janoekovitsj het land ontvlucht bleek te zijn, kwamen de demonstranten met z'n allen onze trappen en het bordes schoonboenen!

Twee dagen eerder richt ICOM Ukraine een Blue Shield-afdeling op. Niet alleen om musea, kathedralen, kloosters en hun inhoud te beschermen, maar ook Sovjeterfgoed.

'Het plan bestond al langer, maar werd nu hoogst noodzakelijk. Toen de nood het hoogst was, is Mykola Jakovyna daarmee begonnen. Ikzelf kan je er weinig over zeggen. Dat omtrekken van die Lenin-standbeelden – Leninopad – gebeurde trouwens al, overal in Oekraïne. We noemen het ook wel "De Val van Lenin" of "Goodbye Lenin", zoals die Duitse film. Er is zelfs een Leninopad-landkaart die aangeeft waar die beelden staan. Maar in alle ernst: natuurlijk ben ik er fel op tegen dat een kleine groep heethoofden "onwettig erfgoed" verwoest, toch gebeurt dat. Een opstand haalt een schakelaar over in de hoofden van mensen.'

ICOM Ukraine doet daarop een emotioneel appèl op ICOM Rusland om op collegiaal niveau met elkaar te blijven spreken. Zij reageren welwillend...

'Wat betreft het museum en vanuit mijn persoonlijke en professionele positie wil ik benadrukken dat we geen gezamenlijke exposities met Russische instellingen hadden of van plan waren. We willen in gesprek

blijven, gewoon omdat we contact met andere landen onderhouden. Maar – en laat daar geen misverstand over bestaan – indien we iets met Rusland hadden willen doen, was ik daar on-mid-del-lijk mee gestopt. Ons museumstatuut verordonneert niet dat je, hoe hevig de omstandigheden ook zijn, samenwerkingen voortzet. Van ons als belangrijkste museum van Oekraïne kun je niet verwachten dat we opgewekt artistieke verbintenissen aangaan met een staat die een deel van ons land bezet, de territoriale en politieke integriteit schendt en het internationaal recht op flagrante wijze tart.'

Zo gauw de opstand voorbij is, roept Facebook op overgebleven affiches, beelden, tentjes als vers revolutionair erfgoed te verzamelen.

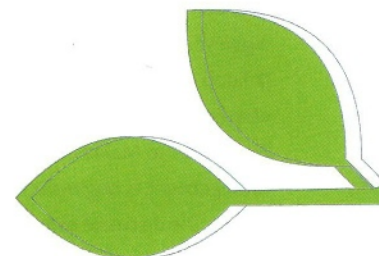
'De museumficatie van de Maidan-artefacten zat al in de lucht. Diverse instellingen en groepen roepen dat ze bepaalde objecten veiliggesteld hebben. Het Historisch Museum van Kiev toont belangstelling. Anderen willen liever een apart Maidan Museum.

Wij hebben een briefje opgehangen aan een grote, handgemaakte katapult die is blijven staan. Het kan zijn dat de maker, een demonstrant, hem daar voor-het-geval-dat nog even paraat wil houden. Ik heb overigens nog geen idee hoe we dat apparaat moeten conserveren. Eigenlijk is er ook geen tijd om die objecten degelijk cultureel of historisch te duiden met de Russische bezetting van de Krim en de onstabiliteit in het oosten en noorden...'

'Al lagen we onder vuur,
bedreigd zijn we nooit'

Mariia 'Masha' Zadorozhna.

Als president Viktor Janoekovitsj op 22 februari het land heeft verlaten, dringen demonstranten zijn kantoor en residenties binnen. Ze vinden kostbare schilderijen van onder meer Aivazovski, Sjiskin en Picasso en luxe voorwerpen die afkomstig zouden zijn uit musea. Ook uit het Nationaal Museum?

'Niet dat ik weet. Wel fungeren we als tijdelijk depot voor de kunstobjecten van de ex-president en zijn procureur-generaal Viktor Psjonka. Onze conservatoren is gevraagd de waarde vast te stellen. Het publiek belt ons ondertussen plat. Ze willen alles graag in het echt bekijken. We gaan daarom een tijdelijke expositie maken met Olexandr Roitburd, een belangrijke hedendaagse kunstenaar, als curator. Hij bewaarde tijdens de opstand zijn onpartijdigheid en wil even onbevooroordeeld de smakeloos luxueuze kitsch – want dat is het – in een didactische context zetten. Roitburd zegt: "Als de vierde president van ons lijdende land er een minder ordinaire smaak en een meer bescheiden kantoor en woning op na had gehouden, misschien dat hij dan geen *kleptocraat* was geworden. Je moet het effect van slechte smaak op ethische normen niet onderschatten."

Jullie kregen ook veel internationale steun.

'Onder meer van het Nederlandse Prins Claus Cultural Emergency Response Fund. Bij ons viel de schade uiteindelijk erg mee, alleen rookwalm op de gevel. Ik heb het Fonds geattendeerd op wat er in het Historisch Museum gebeurde en op de inspanningen van Blue Shield Ukraine. Landen met een vergelijkbare geschiedenis, Georgië bijvoorbeeld, verklaarden zich solidair met ons. Dit bewijst dat musea zich niet alleen bekommeren om materieel erfgoed, maar ook om de mensen aan wie dat toebehoort. Het is de plicht van de internationale gemeenschap – musea in het bijzonder – dit soort situaties in een groter geheel te zien.'

... dus bepalen aan wie het Scythen-erfgoed toebehoort dat het Amsterdamse Allard Pierson Museum nu exposeert? De Oekraïense bruikleenmusea aan de Krim kwamen tijdens de expositie onder Russisch beheer.

'Vraag je eerst af van wie die artefacten zijn, juridisch gezien. Er bestaat immers geen Krim-volk. Wel Krimchaken, Tataren, Oekraïners en Russen. Laat per referendum bijvoorbeeld de Tataren zich uitspreken over wie zij beschouwen als de wettelijke erfgenamen van de Scythen. Ik stoor mij eraan wanneer de pers schrijft dat alles op de Krim in orde komt zolang de Russen daar maar goed voor de Griekse ruïnes van Chersonesus [Heracleotica] zorgen, nergens plunderen en zuinig op de cultuurschatten zijn. Intussen vestigen zich steeds meer Russen op de Krim. Oekraïners daar wordt "geadviseerd" te verhuizen. Kun je je voorstellen welk een verwoestend psychologisch, materieel, professioneel en historisch effect zo'n proces heeft? Om losgesneden te worden van je eigen verleden, erfgoed, omringd door *aliens*? Ik hoop dat de museumprofessie de implicaties onder ogen ziet van haar eenzijdige formalistische en materiële denken over erfgoed. Wat aan de Zwarte Zee in Moldavië, Transnistrië, Georgië, Abchazië, Oekraïne en op de Krim gebeurt, is nog maar het begin van wat op veel grotere schaal kan volgen. Die discussie over het misvormen van culturele identiteit moeten we internationaal voeren!'

Op Facebook wordt staatssecretaris van Cultuur Olesya Ostrovska-Liuta geprezen. Is zij de bindende factor voor de musea in Oekraïne?

'Zij was een briljante tentoonstellingsmaker en blijkt inmiddels ook een fantastische manager in het culturele veld. Die kwaliteiten missen de meeste Oekraïense museummensen, omdat ze over weinig internationale ervaring en artistieke vrijheid beschikken. Of Ostrovska een goede cultuurminister zou zijn? Onze interim-regering is tijdens een noodsituatie zonder veel overleg geformeerd. Een minder uitgesproken en meegaander persoon op die post lijkt mij voorlopig beter.'

Is de Oekraïense economie sterk genoeg om de musea en hun medewerkers te bekostigen?

'Het is te hopen van wel. We blijven optimistisch.'

Half april, twee maanden na de revolutie staan Masha en haar museumcollega's weer schouder aan schouder. Ze nemen het plantsoen rondom het museum onder handen.

"*Il faut cultiver son jardin*," laat Voltaire zijn hoofdpersoon in *Candide of het optimisme* [1759] zeggen. Wat ons ook aan rampspoed is overkomen... laten wij onze tuin bewerken.'

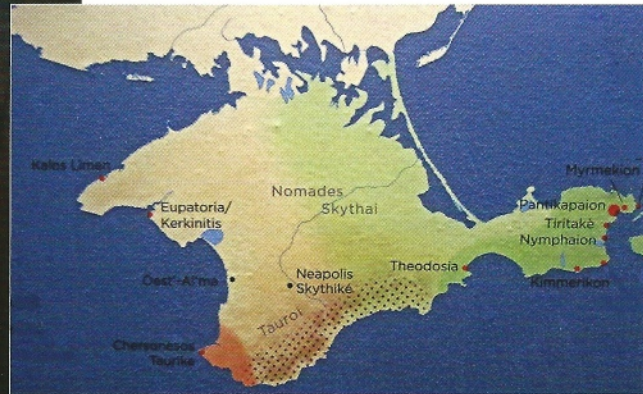
▲

ICOM UKRAINE EN BLUE SHIELD

Het International Council of Museums (ICOM) Ukraine bestaat sinds 2009 mede dankzij het MATRA-programma (Maatschappelijke Transformatie Midden- en Oost-Europa) van het Nederlands ministerie van Buitenlandse Zaken en de Museumvereniging. Dit MATRA-professionalisering-programma met lessen van Nederlandse museummensen sloot vijf jaar geleden af met museumbezoeken en een congres in Kiev en Lviv. Af en toe stond de oude Sovjetorde en de jonge garde met mensen als Mariia Zadorozhna tegenover elkaar. Een Oekraïense Museumvereniging naar Nederlands model bleek derhalve een brug te ver. Wel haalbaar was om een ICOM-

afdeling voor Oekraïne te beginnen. Een strategische beslissing. ICOM Ukraine richtte op 21 februari een Blue Shield-afdeling op, ter bescherming van musea, kathedralen, kloosters en hun inhoud, maar ook van restanten Sovjet-erfgoed, bijvoorbeeld de monumentale Sovjetportretbustes in Kiev. Eind maart vroeg Blue Shield aan ICOM-afdelingen in de VS, Rusland en Duitsland om steun voor Oekraïens erfgoed en musea op de Krim. Een boycot door Oekraïense musea van de conferentie 'Musea, politiek en overheid' in Sint-Petersburg vanwege de Krim-kwestie geeft echter weinig hoop op een dialoog.

Allard Pierson Museum: in de klem door de Krim?

Scythische gouden pronkhelm, Archeologisch Museum, Kiev; foto Chris Reinewald.

Chersonesos Taurica, de Krim als Griekse kolonie rond de huidige stad Sebastopol, 6de eeuw voor Christus.

Exposeer tijdens de Olympische Winterspelen in Sotsji kunstschaten uit die streek en het publiek stroomt toe. Goed idee! Maar amper twee maanden later is het Allard Pierson Museum in Amsterdam door de expositie *De Krim – Goud en Geheimen van de Zwarte Zee* onderdeel van een politiek steekspel tussen Oekraïne en Rusland.

Erfgoed-deskundige Steph Scholten, directeur Bijzondere Collecties, partner-museum van Allard Museum en Universiteit van Amsterdam (UvA) reageert:

‘De topstukken in onze tentoonstelling komen uit Kiev, de andere uit vier musea op de Krim. Die kwamen na de Russische annexatie in maart onder beheer van Moskou. Een maand eerder waren de museumcollega’s uit Oekraïne hier nog voor de opening. Weliswaar was de opstand in Kiev net begonnen, maar dat het op deze toestand zou uitdraaien, kon niemand toen bevroeden.

‘Ons idee was om iets te doen met de Krim, in de oudheid kruispunt van Griekse, Gotische, Scythische en

Romeinse culturen. Omdat we een Scythen-tentoonstelling konden overnemen van het LVR-Landes-Museum Bonn, viel dat idee ook te verwezenlijken.’

Het Duitse museum betaalt een deel van de retourtransportkosten van de collectie, maar de vraag is aan wie de antiquiteiten geretourneerd moeten worden.

Volgens Michael Schmauder, directeur van het LVR-LandesMuseum, moeten ze terug naar de Oekraïense autoriteiten: ‘We zijn met Oekraïne deze tentoonstelling overeengekomen. Niet met Rusland,’ aldus Schmauder in *Het Parool*. Scholten: ‘Deze situatie kent geen precedent. Je moet je voorstellen dat een buitenlands museum bijvoorbeeld Twents erfgoed van het Rijksmuseum Twenthe in Enschede in bruikleen heeft voor een expositie en dat Twente tijdens de expositieperiode door de Duitsers geannexeerd wordt. Wie is dan eigenaar van de collectie?’

Aan de Scythen zelf teruggeven kan niet meer. Die zijn verdwenen. De Krim-Tataren komen het dichtst in de buurt van een “oorspronke-

lijke bevolking”. Het blijft lastig te bepalen wie juridisch of moreel te meeste “recht” heeft. Ons museum heeft uiteraard goed contact met het ministerie van Buitenlandse Zaken, dat ons adviseert, en met juristen van de UvA. We zoeken nu eerst uit wie de juridische eigenaar is. Die heeft de meeste zeggenschap over wat er met de stukken moet gebeuren.’

Michael Piotrowski, directeur van de Hermitage in Sint-Petersburg en vaak op bezoek bij de Amsterdamse Hermitage, mengde zich ook in de discussie. Hij opperde om alle objecten – dus ook die uit Kiev – naar de Krim te laten reizen.

Scholten, sceptisch: ‘Als Piotrowski vindt dat het in Russisch bezit moet komen, maakt hij het politiek en dat lijkt mij niet de beste weg. Bedoelt hij daarentegen dat die musea inhoudelijk de beste context voor die stukken bieden, dan ben ik het wel met hem eens. In deze situatie hebben alle betrokken partijen zo hun eigen nationale gevoeligheden. In de Tweede Kamer zijn over de kwestie vragen gesteld aan

minister van Buitenlandse Zaken Frans Timmermans en het kwam zelfs in de Doema aan de orde.’

Kunnen de ICOM-overeenkomsten over internationaal bruikleenverkeer en erfgoed dan geen uitsluitel geven? ICOM Oekraïne en ICOM Rusland staan inmiddels op wat gespannen voet met elkaar.

‘Daarover ben ik weinig hoopvol: ‘Er bestaan geen standaardprotocollen of ICOM-regels voor deze unieke situatie. Ik geloof trouwens ook niet dat internationale solidariteit onder collega’s in de museumsector – hoe mooi ook – van enige invloed kan zijn op de wereldpolitiek die hier aan de orde is.

Maar de kans dat de objecten op weg naar huis – waar dan ook – in het illegale circuit terecht komen, acht ik nihil. Want we sturen ze natuurlijk niet met een boot de Zwarte Zee over. We wikkelen alles op correcte wijze af.’

▲ *De expositie is verlengd tot en met 31 augustus.*